

Problém s datováním kříže na Křížové ulici v Odrách

Jen málo lidí v Odrách ví, že nejstarší kamenný kříž na Odersku stojí na Křížové ulici. Staří němečtí obyvatelé o kříži vyprávěli (František Wiltsch, *1898 – †1977), že je na tomto místě postaven na památku velké povodně v roce 1604 a následné epidemie moru nebo tyfu. Hladina vody měla dosahovat až do výše římsy kříže, na níž stojí sv. Máří Magdaléna. Pod sochou se na čelní straně nachází ozdobná kartuše s vrcholovou rokají, která je typickou ozdobou baroka v rozmezí let 1745 – 1780.

V místě kartuše mělo být vyobrazení povodně znázorňující místní dřevěné domky zaplavené až po střechy vodou a jak je povodeň unáší i s lidmi snažícími se zachránit své životy na jejich střechách. Jestli bylo vyobrazení povodně přímo na kříži v ozdobné kartuši a časem vzalo za své nebo zda povodeň byla namalovaná na obrazu, který se na kříž věšel, to přesně nevíme. Druhou možností by naznačoval zbytek nějakého železného hřebu na tomto kříži, který by zavěšení obrazu umožňoval. Možná, že by se v některém z domků v sousedství kříže mohl takový obraz nalézt.

Pod ozdobným rámem kartuše mělo být vyryto vročení 1610. Z dob svého dětství (šedesátá léta 20. století) si pamatují, že zřetelně bylo možno rozeznat pouze konečné číslo 10. Dnes je znatelný pouze okraj poslední číslice 0 a i ten zřejmě postupující abrazí také upadne. Tu ale autoři soudobých popisů tohoto kříže vysvětlují jako číslici 9. Může to být tím, že se mnoho historických informací o kříži nedochovalo a že ty dochované mohou být značně zavádějící.

Připomeňme si, co o kříži píše místní historikové Anton Rolleder a Bohumil Fojtík. Rolleder ve své kronice „Dějiny města a soudního okresu Odry“ na straně 361 uvádí: *Průtrž mračen 23. 5. 1805 způsobila tak vysokou*

Celkový pohled na kříž v Křížové ulici s domem č. 15

Detail poškozeného vročení se zbytkem číslice 0

Detail rokaje v horní části kartuše typické pro roky 1745 - 1780

vodu v řece Odře, že celý Neumarkt (dnešní ulice Stará, Růžová, Křížová a Skřivánčí) byl pod vodou. Povodeň však nezpůsobila zvláštní škody. Na památku byl v Křížové ulici postaven železný kříž s následujícím nápisem: „Pro věčnou vzpomínku na ty, kterým Bůh svět oblažuje a obšťastňuje; postaveno r. 1810“.

Když hodnotíme Rollederovy nesrovnalosti s datací kříže, hned na první pohled si musíme všimnout toho, že na Křížové ulici uvádí kříž železný a ne kamenný (pískovcový). Mohlo tak dojít k záměně s železným křížem na kamenném podstavci, který stojí na Novém Městě. Na něm nějaký nápis je, kdežto kříž na Křížové ulici je bez nápisu. Rolleder píše o velké povodni, která však nezpůsobila zvláštní škody. Proč by se stavěl kříž navíc s atributy posledního pomazání, utrpení nebo smrti, pokud zmiňovaná povodeň žádné zvláštní škody nezpůsobila? Tyto nepřesnosti by se daly vysvětlit například poškozením kříže a špatnou čitelností vročení v době Rollederova zpracovávání podkladů o oderské historii nebo použitím nepřesných informací od jeho spolupracovníků.

Nyní si všimněme toho, co o kříži na Křížové ulici píše oderský poválečný archivář Bohumil Fojtík ve své brožurce: „Odry v minulosti a přítomnosti“ z roku 1948: *Kamenný kříž v Křížové ulici byl postaven roku 1910 na památku velké vody v roce 1905 po průtrži mračen, kdy celá tato část města byla zaplavena.*

Oba časové údaje jsou evidentně mylné, poněvadž barokní kříž nemohl být postaven na počátku 20. století. Jak jsem pana Fojtíka osobně znal, takové nepřesnosti by se nedopustil. Domnívám se, že k omylu došlo při sazbě textu brožurky v tiskárně, kdy došlo k záměně číslice 6 za 9. Uvedením letopočtů 1610 a 1605 by text odpovídal vyprávění mého dědy Františka Wiltsche.

Kříž z Křížové ulice rovněž zmiňuje Bořivoj Teichman v brožurce: „Opomíjené klenoty - Drobné sakrální stavby v Poodří“. Na 122. straně o něm píše:

8. pískovcový **JETELOVÝ KŘÍŽ** z poloviny 18. století. Práce místní proveniencie (původu) na nároží Křížové a Růžové ulice u zahrady čp. 15/117. Pro komplikovanost velice cenného objektu nebyl doposud renovován. ÚSKP NJ (v návrhu); parcela 740/1.

- kamenná podnož: (150 x 125 cm) v: 10 cm
- vlastní komolý kříž
- celková výška: 595 cm
- rustikální kamenný korpus a titul INRI
- podstavec s volutovými rameny a s vyloženou profilovanou korunní římsou
- na čelní stěně podstavce je mírně vydutá slepá rokajová kartuše, na ramenech volut zvonečkový reliéf. Pod kartuší jsou písmena AR* a nečitelný letopočet ...9
- na dolní části komolého kříže je reliéfní, v kamenech klečící postava sv. Máří Magdaleny s atributy** kalicha, důtkami a lebkou.

U textu je otištěna fotografie kříže.

Vysvětlivka:

* Na kříži jsou zřetelná tři písmena IAR = rok

** Vytěsané atributy představují: kalich = poslední pomazání, důtky = symbol utrpení a lebka = symbol smrti

Sv. Máří Magdaléna s atributy pomazání, utrpení a smrti z bočního pohledu

Tomuto popisu kříže lze vytknout jen to, že byla poslední číslice v letopočtu nesprávně přečtena jako 9. Správně má být 0. Celkově správný je odhad stáří kříže, jelikož rokajová kartuše je typologickým znakem pro období 1745 – 1780.

Pomocnou disciplínou, která by mohla objasnit veliké povodňové neštěstí související s křížem, je archeologie.

Shodou okolností byl v roce 1996 na Křížové ulici vykopán 4 m od kříže 3 m hluboký výkop pro kanalizační přivaděč odvádějící odpadní i dešťové vody na městskou čistírnu odpadních vod na jihovýchodním okraji města. Sběry keramiky a nákras uložení jednotlivých kulturních vrstev jsou velmi zajímavé. Potvrzují, že se touto lokalitou prohnala několikrát nebývale velká povodeň. I člověk, který archeologii nerozumí, by ve výkopu na první pohled rozpoznal dvě historická dláždění původních komunikací oddělených zeminou.

Mladší dláždění se nachází zhruba 20 cm pod asfaltovou vozovkou a je tvořeno kamennou dlažbou z říčních oblázků. Starší spoluobčané si ji mohou pamatovat na náměstí. Kamenná dláždění se ve městě používala zhruba v 19. století. Na Křížové ulici se část takového dláždění dochovala v uličce, která dříve spojovala bývalý Květinový most s ulicí Křížovou a dále pokračovala kolem domu č. 23 prolukou směrem k dnešní ZŠ na Pohořské ulici a dál pak až do Pohoře.

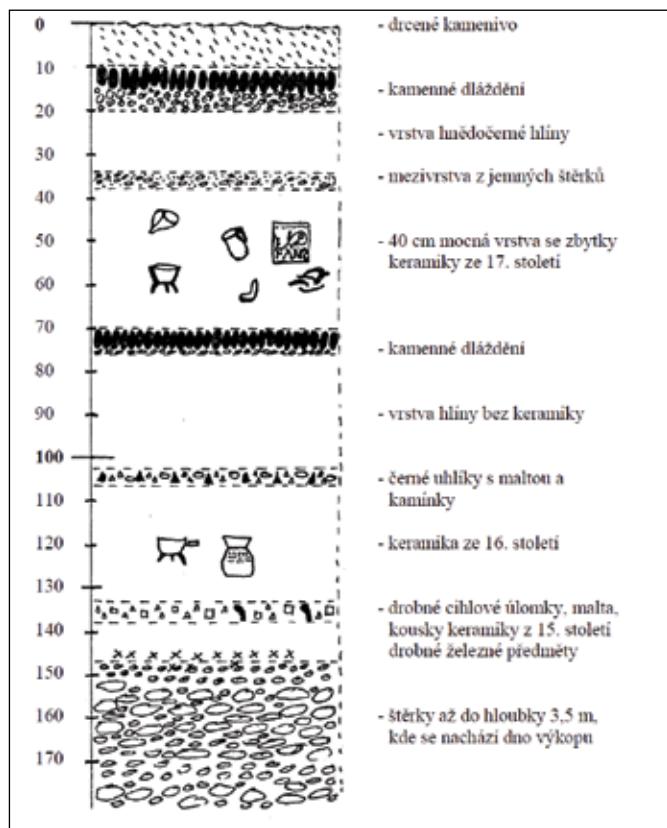
Obě dláždění byla ve výkopu oddělena dalšími vrstvami:

- 20 cm vrstvou hnědočerných povodňových hlín,
- 10 cm vrstvou jemných říčních, šterků,
- 40 cm mocnou vrstvou s větším množstvím keramických střeptů ze 17. století s kousky destrukcí, cihel a malty.

Teprve v hloubce 80 cm (dnes možná již 90 cm) pod dnešním povrchem můžeme najít dlažbu z hranatějších kamenů, která zřejmě představuje vrstvu, za jejíž existence se mohla pověstná povodeň odehrát. Ta obsahuje keramický materiál odpovídající časovému období těsně po roce 1600. Odpovídá tomu nález zeleně glazovaného vrcholového kachle s rostlinným motivem a s částí nápisu YANS. Právě kachle s nápisy jmen se přestaly používat s příchodem baroka. Také nález hrnce s uchem opatřený bílou engobou a pouze vnitřní glazurou dokládá doznívající renesanci, kdy bylo glazování stále drahou záležitostí.

Pod druhým dlážděním se nachází až do hloubky 100 cm humózní vrstva povodňových hlín naznačujících další povodeň (nebo povodně). Ještě hlouběji leží vrstva s uhlíky dokládající nějaký větší požár a pod ní vrstva zásepů s keramikou. Výše se nachází povodňový horizont s keramikou z první poloviny 16. století a pod ním (zhruba ve 140 cm hloubce) leží vrstva zásepů s keramikou z 15. století. Povodňový půdní horizont s keramikou plně odpovídá známé velké povodni v roce 1555. Tento laický průzkum dokládá, že Křížová ulice byla osídlena již v 15. století.

V Růžové ulici 100 m od popisovaného kříže byla nalezena tuhovaná keramika již ze století třináctého a čtrnáctého. Nálezy ze 13. století by mohly souviset s osídlením v okolí kostelíka sv. Jana Křtitele s prastarým hřbitovem a s existencí Johanitské zahrady ležící opodál(?).

Nákres vrstev v půdním profilu před křížem na Křížové ulici pořizený 9.12.1996 (levý sloupec čísel uvádí hloubku v cm)

Základ kříže po jeho demontáži 30.11.2013

O území v okolí Křížové ulice se dochovala ještě další zajímavá informace. Odborný učitel Johan Böhm píše ve Vlastivědné příručce z roku 1932 toto: Při obnovovacích pracích na domě č. 9 v Křížové ulici byl roku 1927 na štítovém prkně objeven nápis, že tento dům byl postaven r. 1618 za majitele oderského panství Šebora Pražmy z Bílkova. Domnívám se, že obytná zástavba na Křížové ulici byla obnovována po pověstmi opředné povodni v roce 1604.

Bylo by vhodné námi provedená amatérská bádání prověřit profesionálními historiky a archeology s cílem přesněji objasnit historii levobřežní části našeho (jistě velmi starého) města. Takovýto průzkum by pomohl objasnit okolnosti vzniku i stáří popisovaného kříže na Křížové ulici. Pokud se potvrdí naše domněnky o historických ničivých povodních v této lokalitě, měli bychom se z toho poučit a v místech zaplavovaných nevladatelnými povodněmi další osídlení nerozvíjet.

V roce 2013 zahájil odbor kultury a školství a odbor rozvoje města již dlouho plánovanou opravu této nemovité kulturní památky. Předmětná obnova bude ukončena do konce měsíce dubna, a to jeho opětovným osazením.

Po demontáži poškozeného kříže byl obnažen základ podstavy kříže. Uprostřed obnaženého základu kříže tvořeného udusáným kamenivem byl patrný čtvercový otvor v zemi zazděný cihlami o rozměru 28 x 14 cm užívanými v baroku a rozbitými střešními taškami s kulatým zakončením. Jako pojiva bylo užito kvalitní vápenné malty. Tato skutečnost potvrzuje domněnku, že nejdříve na tomto místě stál dřevěný povodňový kříž a teprve až se na něm podepsal zub času, byl nahrazen křížem z pískovce. Tak by se dala vysvětlit nesrovnalost s datem povodňové události (r. 1604) s typologií barokního kříže, který zde byl nejpravděpodobněji postaven roku 1770. Zhruba mezi léty 1760 a 1780 byla totiž dokončována dostavba této části města do nynější podoby pod názvem Neumarkt – Nový Trh.

Květoslav Wiltsch,
předseda Historicko-vlastivědného spolku v Odrách

Použité podklady:

Anton Rolleder: *Dějiny města a soudního okresu Odry, Město Odry, 2002 (překlad německy psaného originálu - Anton Rolleder: Geschichte der Stadt und des Gerichtbezirkes Odrau, Steyr, 1903)*

Johann Böhm: *Odrauer Heimatbüchlein, Odrau, 1932*

Bohumil Fojtík: *Odry v minulosti a přítomnosti, Odry, 1948*

Bořivoj Teichman: *Opomíjené klenoty - Drobné sakrální stavby v Poodří, Společnost přátel Poodří, Ostrava, 2004*

Webové stránky <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (indikační skica)

Nákres hrnce s uchem, bílá engoba, okraj zel. glazura - zač. 17. stol.

Výřez indikační skice z roku 1836 s vyznačením polohy kříže

Nákres části okraje keramického hrnce ze 16. století

Výřez mapy Oder Františka Kledenského z roku 1817 s vyznačením polohy kříže

Rozvinutý nákras výzdoby vrcholového kachle s nápisem YANS, zelená glazura, zač. 17. stol